

Любченко Надія Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри державної служби та менеджменту
освіти Центрального інституту післядипломної
педагогічної освіти ДВНЗ
«Університет менеджменту освіти»

ПОТЕНЦІАЛ КЛАСТЕРНИХ МЕХАНІЗМІВ ЯК РЕСУРС УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Анотація. У статті описуються погляди сучасних науковців на визначення понять «класстер», «класстерний механізм», обґрунтовується актуальність застосування потенціалу класстерних механізмів в управлінні освітою в умовах децентралізації влади.

Розкривається авторський погляд щодо форми класстерної інтеграції суб'єктів освіти, науки і виробничої сфери та її значення в управлінні освітою, ролі освітніх класстерів у підвищенні конкурентоспроможності територій.

Ключові слова: потенціал, класстер, класстерний механізм, децентралізація влади, децентралізація управління освітою, освітній округ, освітній класстер, науково-освітній класстер.

Любченко Надежда Васильевна

ПОТЕНЦИАЛ КЛАСТЕРНЫХ МЕХАНИЗМОВ КАК РЕСУРС УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЕМ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ВЛАСТИ

Аннотация. В статье описываются взгляды современных ученых на определение понятий «класстер», «класстерный механізм», обосновывается актуальность применения потенциала класстерных механизмов в управлении образованием в условиях децентрализации власти.

Раскрывается авторский подход относительно формы класстерной интеграции субъектов образования, науки и производственной сферы и ее значения в управлении образованием, роли образовательных класстеров в повышении конкурентоспособности территорий.

Ключевые слова: потенциал, класстер, класстерный механізм, децентрализация власти, децентрализация управления образованием, образовательный округ, образовательный класстер, научно-образовательный класстер.

Nadiia Liubchenko

POTENTIAL OF THE CLUSTER MECHANISM AS A RESOURCE OF ADMINISTRATION OF EDUCATION IN TERMS OF AUTHORITY'S DECENTRALIZATION

Abstract. The views of modern scientists on the definitions of «cluster», «cluster mechanism», the relevance of use of cluster potential mechanisms in the administration of

education in terms of authority's decentralization were described in this article.

The author's opinion about form of cluster integration of subjects of education, science and production sphere and their place in government formation, the roles of educational clusters in improving the competitiveness area reveals in the article.

Keywords: *potential, cluster, cluster mechanism, authority's decentralization, decentralization of administration of education, educational area, educational cluster, academic and educational cluster.*

Постановка проблеми

Актуальність проблеми дослідження. Теоретичними дослідженнями та розробками з питань кластерної філософії в останні роки займається багато як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Підвищення інтересу до цієї проблематики зумовлюється отриманими результатами багаторічної світової практики кластеризації як резерву і чинника модернізації економіки, активізації інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності територій.

У сучасних умовах суспільних трансформацій у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів, переходу до моделі суспільства з соціально орієнтованою ринковою економікою та розвиненою демократією науково-технологічне та кадрове забезпечення модернізації усіх сфер суспільного життя країни потребує розроблення та трансферу передових технологій. Визначений Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки курс на розвиток громадянського суспільства, його системної державної підтримки дає змогу залучити додаткові людські, організаційні, фінансові та технічні ресурси для надання соціальних та інших суспільно значущих послуг, сприяння процесу децентралізації державного управління і підвищенню його якості, а також скоротити державні видатки і запобігти корупційним ризикам⁵. Особливого значення громадський вплив набуває у зв'язку із децентралізацією управління освітою, що розглядається як обов'язкова умова поліпшення її якості. Окремі події у цій галузі стосовно оптимізації мережі закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти, їх забезпечення ресурсами, кадрами тощо висвітлили неготовність місцевих громад, регіональних структур запропонувати конструктивні та перспективні рішення. Відповідно це зумовлює пошук шляхів досягнення успіху у вирішенні завдань комплексного реформування освіти та управління нею в умовах децентралізації як нового вектора руху освітньої галузі^{1;2}.

⁵ Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>

¹ Закон України «Про співробітництво територіальних громад» // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 34 [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

² Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (ред. станом на 13.01.2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 13, ст. 91.

Аналіз основних досліджень та публікацій

Дослідженню питань, пов'язаних з економічними кластерами, їх роллю та розвитком, присвятили свої праці багато науковців, а саме М. Портер, якого вважають засновником кластерного підходу, а також Т. Andersson, R. Basri, E. Bergman, E. Braun, C. Crouch, D. Soulie, M. Steiner, J. Toleno та багато інших. Важливими для кластерної теорії є також дослідження щодо створення, розвитку і стимулювання виробничих кластерів, які висвітлені в наукових доробках В. Бандурина, В. Гжегожа, С. Долгова, П. Жозета, Е. Леммера, А. Маршала, Ж. Мингалевої, М. Кітінга, Дж. Клегга, В. Прайса, О. Розенфельда, А. Ругмана, П. Самуельсона, В. Савченко, І. Пилипенка, Дж. Сороса, Свена, Превезера, Ю. Уеннопа, Фезера, Д. Якобса, Л. Янга та інших^{3,4}.

Провідні українські вчені В. Базилевич, Є. Безвушко, І. Бураковський, М. Бутко, З. Варналій, М. Войнаренко, В. Геєць, Б. Губський, П. Єщенко, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Ю. Ковальова, В. Ковальчук, С. Кримський, Д. Лук'яненко, І. Михасюк, А. Мокій, С. Мочерний, В. Новицький, Ю. Павленко, А. Поручник, Є. Савельєв, О. Серік, В. Сизоненко, С. Соколенко, М. Тимчук, В. Чужиков, А. Філіпенко, О. Шнирков та інші зробили важливий внесок у розроблення теоретико-методичних підходів до визначення поняття «кластер», ролі кластерів у підвищенні конкурентоспроможності територій.

Проблемам кластеризації в освітній галузі в умовах світових інтеграційних і глобалізаційних процесів присвячені дослідження Н. Анісциної, В. Володіна, Т. Красікової, Є. Куценко, С. Растворцевої, Є. Соколової, Є. Терешина, Н. Череповської та багатьох інших.

Водночас, на нашу думку, ще недостатньо досліджено можливості застосування кластерних механізмів в освітній галузі та формування освітніх кластерів як шляхів інноваційного розвитку вітчизняної системи освіти в умовах сучасних суспільних перетворень.

Метою цієї статті є опис сутнісної характеристики кластерних механізмів, їх потенціалу як ресурсу управління освітою в умовах децентралізації влади.

Виклад основного матеріалу

Складовими сучасної світової економіки виступають зростаюча взаємозалежність між ринками капіталу й новими технологіями, швидкий розвиток економіки, заснований на знаннях. На зміну стихійності реформаторського процесу, особливо в країнах на етапі трансформації, щоб уникнути механічного запозичення західних моделей проведення перетворень, наївної віри в здатність ринку автоматично відрегулювати диспропорції в економіці, повинно прийти використання на практиці науково обґрунтованих рекомендацій²¹.

³ Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777 «Про затвердження Положення про освітній округ» (зі змінами) [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/777-2010-%D0%BF%9A%9A%8#n8>

⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

²¹ Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці : монографія / С. І. Соколенко. — К. : Логос, 2004. — 848 с.

Саме тому потребує вивчення, осмислення наукових доробок щодо привабливості кластерної філософії та системного розроблення підходів стосовно можливого впровадження накопиченого світового досвіду з кластеризації в сучасних умовах розвитку країни.

Дослідженню проблематики економічного розвитку країн на основі кластерної моделі, створення її наукової семантики присвячено праці бататюх науковців. Наприклад, дослідниця Є. Соколова, яка проаналізувала матеріали понад 70 джерел, що знаходяться у відкритому доступі мережі Інтернет (включаючи 50 англійських), здійснила спробу узагальнити інформацію щодо історії виникнення поняття «кластер» і його проникнення в термінологічне понятійне поле педагогічної науки, порівняння змістового його наповнення в різних мовах²³.

Слово «кластер» походить від англійського слова «clustrer», що означає в перекладі пучок, гроно, кущ, загальний двір і навколишні його дворові споруди, або як група, скупчення, зосередження (наприклад, людей, предметів), або як бджолиний рій, буквально – «зростати разом»²⁹. Кластер – це також, крім всього іншого, і математичний термін, що позначає фізично близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах однієї області. Подібне значення вкладається і в економічний зміст (визначення, поняття) цього слова. На думку вчених, уперше цей термін ввів у науковий обіг Майкл Юджин Портер у книзі «Конкурентні переваги Націй» (1990 р.), яку було видано російською мовою під назвою «Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран». У його класичному визначенні «кластер – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій в певних областях, що конкурують, але разом з тим і ведуть спільну роботу»¹⁹. Необхідно зазначити, що М. Портер розглядає його як поняття для фірм і компаній, що знаходяться на локальній території та об'єднані єдиними завданнями під час виходу на ринок.

Існує вже багато визначень поняття «кластер» різними науковцями. У різних країнах термін «кластер» може мати різні значення, від невеликої мережі декількох дрібних підприємств, до «мега-кластерів», що охоплюють значну частину економіки певної країни. Тому дослідження кластерів на нинішньому етапі потребують більш точної концептуалізації того, що являє собою кластер, або кластерні об'єднання та пов'язані з ними явища.

Дослідник В. Федорова²⁶ проаналізувала підходи до визначення поняття «кластер», виокремивши дослідження українських дослідників:

²³ Соколова Е. И. Термин «образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогики [электронный ресурс] / Е. И. Соколова // Непрерывное образование: XXI век. — 2014. — Вып. 2(6). — Режим доступа : <http://11121.petrus.ru/journal/article.php?id=2371>

²⁹ Merriam-Webster. [электронный ресурс]. — Режим доступа : Online <http://www.merriam-webster.com/dictionary/cluster>

¹⁹ Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер. — М.: Международные отношения, 1993.— 896 с.

²⁶ Федорова В. Г. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «кластер» [электронный ресурс] / В. Г. Федорова. — Режим доступа : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=704>

- Є. Безвушко⁹ (1999): *кластер* – об'єднання за територіальною ознакою схожих, пов'язаних між собою взаємодоповнювальних підприємств.

- М. Войнаренко¹² (2000): *кластер* – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами і органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та економічного зростання регіону.

- В. Чужиков²⁷ (2001): *кластер* – конкурентоспроможна організаційна форма територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, яка дає максимальний господарсько-соціальний ефект шляхом мінімізації витрат у порівняно подібних галузях, та в основі кластерної системи передбачає таку передумову, як концентрація.

- С. Соколенко²² (2002): *кластер* або мережева промислова група – це група близьких, географічно взаємопов'язаних підприємств та організацій, які з ними співпрацюють, спільно діють в певному виді бізнесу та характеризуються спільністю напрямів діяльності і взаємодоповненням один одного.

- Ю. Ковальова¹³ (2007): *кластер* – це локалізована територіально-виробнича форма інтеграції суб'єктів господарювання, що взаємодіють, банківського, приватного сектора, освітніх закладів, органів влади та суміжних, допоміжних, конструкторських, інноваційних підприємств/організацій, об'єктів інфраструктури, що характеризується виробництвом конкурентоспроможних товарів або послуг, наявністю погодженої стратегії розвитку, спрямованої на реалізацію інтересів кожного з учасників і території локалізації кластера, на якій вона перебуває, і що має істотну соціально-економічну значущість для регіону.

В. Федорова вводить авторське визначення поняття «кластер», яке важливе для нашого дослідження: кластер – це система співпраці щільно пов'язаних і територіально близьких підприємницьких мереж та організаційних структур (виробників, постачальників, споживачів, уряду, громадських, наукових та освітніх установ, об'єктів інфраструктури, технопарків) з метою організації, раціонального використання і нарощування виробництва продукції світового рівня (інноваційної спрямованості)²⁶.

Досліджуючи методологічні аспекти кластеризації промислового комплексу регіону, М. Бутко зауважує, що на сьогоднішній день застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою для виходу з економічної кризи, відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційно-

⁹ Безвушко Є. Кластери та їх роль у відродженні економіки Поділля / Є. Безвушко // Перспективні дослідження. — 1999. — № 2. — С. 17–23.

¹² Войнаренко М. Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. — 2000. — № 1. — С. 12–15.

²⁷ Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання / В. Чужиков // Вісник української академії державного управління. — 2001. — № 4. — С. 160–167.

²² Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: укр. контекст / С. И. Соколенко. — К. : Логос, 2002. — 646 с.

¹³ Ковальова Ю. М. Кластер як новий інструмент модернізації економіки / Ю. М. Ковальова // Схід. — 2007. — № 5(83). — С. 9–13.

²⁶ Федорова В. Г. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «кластер» [електронний ресурс] / В. Г. Федорова. — Режим доступу : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=704>

інвестиційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного зростання та конкурентоспроможності. Об'єднання у кластер підприємств має ряд переваг, а саме: можливість більш ефективного та раціонального використання наявних ресурсів, так і залучених інвестицій, що є важливою умовою для сталого розвитку підприємств; взаємне збагачення знаннями, ідеями, що сприяє нарощуванню інтелектуального потенціалу, забезпеченню потреб споживачів товарами та послугами високої якості; фінансова підтримка між членами кластера, формування єдиних фінансових ресурсів; взаємодоповнюваність та гармонія складових частин кластера завдяки реалізації спільних організаційно-економічних заходів та проведенню ефективного маркетингу; можливість залучення як державних, так і іноземних інвестицій; підвищення гнучкості та інноваційного потенціалу, доступ до нових технологій та обладнання, що дає змогу виробляти якісну, конкурентоспроможну продукцію, збільшити обсяг її виробництва; можливість спільно та ефективно вирішувати проблеми на рівні органів влади; об'єднання усіх компонентів виробничого процесу для досягнення високого економічного результату¹¹.

Також корисними зауваженнями для нас у проблематиці є такі:

- Дослідження М. Портера було опубліковано в часи, коли Інтернет ще не був настільки поширений. Сьогодні територіальна близькість має дедалі менше значення для підтримки контактів між компонентами кластера. Нині навіть уводиться нове поняття «віддалений кластер», коли резиденти можуть перебувати на значній відстані від кластерної зони. У цьому випадку можна говорити про мережеву взаємодію всередині кластера¹⁰.

- Якщо перші теоретичні погляди на кластери спиралися на галузеві комбінації, то сьогодні кластери розглядають як інноваційно-територіальні об'єднання, що краще за галузі узгоджуються з джерелами досягнення конкурентних переваг, охоплюють зовнішньоекономічні зв'язки, взаємини між сферами виробництва, поширення технології, інформації, маркетингу²⁶.

- У певному сенсі кластер нагадує такі знайомі організаційні форми, як концерн, консорціум, корпорація. Однак і тут існують відмінності: кластер має набагато менш жорстку організаційну структуру. Відповідно його можна вважати системою особливого роду, в якій додавання елемента поліпшує її роботу, а видалення не призводить до фатальних наслідків. Так само, як якщо використовувати поетичне порівняння і звернутися до етимології слова: «...з виноградного грона з'їдена ягода не порушує загальної цілісності грона»²³.

Як зазначає В. Ковальчук, за визначенням різних авторів, кластер переважно визначається як інституція: через взаємодію людського капіталу, пошук спільних

¹¹ Бутко М. П. Методологічні аспекти кластеризації промислового комплексу регіону [електронний ресурс] / М. П. Бутко, Г. М. Самійленко. — Режим доступу : http://www.economy.in.ua/pdf/2_2010/12.pdf

¹⁰ Буйлин А. Кластер, хто ты? [електронний ресурс] / А. Буйлин. — Режим доступу : <http://avbuilin.wordpress.com/2011/04/30/>

²³ Соколова Е. И. Термин «образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогики [електронний ресурс] / Е. И. Соколова // Непрерывное образование: XXI век. — 2014. — Вып. 2(6). — Режим доступу : <http://lll21.petrus.ru/journal/article.php?id=2371>

інтересів, різні форми співпраці. У згаданих визначеннях простежуються такі важливі фактори, як використання переваг організаційних ресурсів, схем кооперації серед бізнесу та елементів ринкової інфраструктури, мотиваційних механізмів міжсуб'єктної взаємодії, а також формування правил і положень щодо створення територіально-галузевих об'єднань з інноваційними пріоритетами розвитку регіону як соціально-економічної системи. На його думку, кластер забезпечує в спільній діяльності досягнення високої конкурентоспроможності, а також синергетичного ефекту, зберігаючи при цьому внутрішню конкуренцію. В. Ковальчук здійснив пошук визначень поняття «механізм» та застосував його до кластерів. Ключовим у його визначенні є те, що він є системою елементів, способів та засобів, що визначають певний процес, явище або дію. У сучасній вітчизняній та зарубіжній економічній літературі механізм розглядається як принципова схема практичного використання важелів методів, спрямованих на регулювання тих чи інших процесів або об'єктів у системі управління на всіх рівнях функціонування. На основі проведеного аналізу визначень понять «кластер» та «механізм» автором виявлено основні структурні елементи кластерного механізму, якими є цілі, функції, методи, принципи, інструменти та організаційна структура кластера. Стосовно терміна «кластерний механізм» запропоновано його визначення як системи цілей, функцій, методів, принципів та інструментів впливу на географічно сконцентровану групу взаємопов'язаних економічних агентів (кластер), що забезпечує ефективне функціонування групи та досягнення її високої конкурентоспроможності, а також синергетичного ефекту, зберігаючи при цьому внутрішню конкуренцію¹⁴.

Найбільш відомою слід вважати методологію з виділення кластерів М. Портера, яка має три етапи:

1. Визначається склад кластера, а саме: по-перше, виявляється ядро кластера – велика компанія або група подібних; по-друге, відбувається побудова вертикальних зв'язків між ядром та пов'язаними підприємствами; по-третє, формуються основні горизонтальні взаємозв'язки стосовно ядра кластера, з цією метою визначаються виробництва, задіяні через спільні канали або такі, що створюють побічну продукцію або послуги; а також на основі визначення використання спільних факторів виробництва, постачання, технологій тощо встановлюються додаткові горизонтальні зв'язки.

2. Визначається склад організацій усередині кластера, які забезпечують спеціалізовані послуги, технології, інформацію, капітал, інфраструктуру.

3. Визначаються владні структури, законодавчі установи, що мають вплив на діяльність кластера. М. Портер також розробив так званий конкурентний ромб, або алмаз для визначення національних переваг.

На основі власних досліджень та аналізу наукових джерел дослідниками¹¹ сформульовано базові принципи кластеризації промислового комплексу: *принцип*

¹⁴ Ковальчук В. А. Сутність поняття кластерного механізму [електронний ресурс] / В. А. Ковальчук // Економічний вісник Донбасу: науковий журнал. — Донецьк : Альма-матер. — 2013. — № 3(33). — С. 202–206. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2013_3_28pdf

¹¹ Бутко М. П. Методологічні аспекти кластеризації промислового комплексу регіону [електронний ресурс] / М. П. Бутко, Г. М. Самійленко. — Режим доступу : http://www.economy.in.ua/pdf/2_2010/12.pdf

пріоритетності (застосування кластерної моделі в пріоритетних та перспективних галузях промислового комплексу регіону); *принцип ресурсного забезпечення*, що підкреслює необхідність концентрації структурних, природно-ресурсних, інфраструктурних, інвестиційних, інтелектуальних регіональних ресурсів для реалізації кластерної моделі просторового розвитку; *принцип цілісності*, що ґрунтується на тому, що під час кластеризації сукупність елементів кластера за своєї взаємодії породжують нові системні якості, які не можна звести до суми властивостей елементів, що його утворюють; *принцип законності* полягає в забезпеченні дотримання вимог вітчизняного і міжнародного законодавства в управлінні процесом кластеризації, унеможлиблює будь-який суб'єктивізм з боку органів влади і управління; *принцип ефективності* означає, що процес кластеризації повинен приводити до зростання економічної, науково-технічної, екологічної і соціальної ефективності функціонування кластера регіону; *принцип саморозвитку* зазначає, що кластер, як система в процесі свого функціонування та розвитку, володіє здатністю накопичувати нові властивості, які ведуть до появи у системи нових можливостей; *принцип корпоративності* передбачає необхідність наявності клімату довіри та культури спілкування між учасниками кластера, єдиної системи цінностей, зразка поведінки для можливості обміну інформацією, досвідом, зниження витрат та підтримки ділової репутації кластера в цілому; *принцип комплексності* полягає в об'єднанні учасників кластера в межах єдиної технологічної ланки за наявності технологічного взаємозв'язку за умови єдиних технологічних підходів та стандартів; *принцип історизму* передбачає застосування кластерного підходу із урахуванням історичних передумов розвитку регіональної господарської системи; *принцип сталості* передбачає гармонізацію економічних, соціальних та екологічних інтересів у процесі формування промислових кластерів. Реалізація зазначених принципів, на думку науковців, — це стратегічний напрям розвитку регіональних господарських систем саме на шляху кластеризації. Якщо в директивній економіці домінував галузевий підхід у розміщенні й розвитку промислового виробництва, то відкрита економічна система передбачає формування обсяго- і бюджетоутворювальних регіональних комплексів, які дають змогу на засадах раціональності й ефективності використання регіональних ресурсів, субконтрактингу та технологічної взаємопов'язаності виробництв забезпечити комплексний та сталий розвиток промисловості регіонів України.

Для нашого дослідження важливим є те, що, виходячи із сформованих принципів, науковці визначили етапи процесу кластеризації промислового виробництва регіонів¹¹. *Перший етап* полягає у визначенні необхідності та доцільності створення кластера, а саме: в обґрунтуванні доцільності використання наявних передумов до міжгалузевої концентрації промислового регіону, для чого вивчаються ресурсні можливості та ринкові переваги перед традиційною формою розвитку виробництва; у виявленні потенційних учасників та ініціаторів. *Другий етап* — це аналіз умов для створення кластерів регіону, вибір об'єктів кластеризації

¹¹ Бутко М. П. Методологічні аспекти кластеризації промислового комплексу регіону [електронний ресурс] / М. П. Бутко, Г. М. Самійленко. — Режим доступу : http://www.economy.in.ua/pdf/2_2010/12.pdf

на основі оцінювання рівня кластеризаційного потенціалу промислового комплексу регіону для визначення напрямів їх майбутньої діяльності. *Третій етап* передбачає діяльність зі створення кластера, на основі якої відбувається формування комплексу взаємопов'язаних виробництв, можливої структури та механізмів управління кластером. *На четвертому етапі* вивчаються інноваційно-інвестиційні, організаційні та кадрові ресурси для створення кластерної структури, проводиться багатоваріантне оцінювання її створення. *П'ятий етап* передбачає легітимізацію кластера та налагодження його ефективного функціонування¹¹.

Новою понятійною сферою є перенесення терміна «кластер» в освіту. Концептами, що належать до цієї моделі, є: взаємодія, взаємозалежність, тісне переплетення всіх елементів, створення на виході нового конкурентоспроможного освітнього продукту. Сполучним компонентом є конкуренція, тобто у вихідній моделі – це створення конкурентоспроможного продукту, а у разі метафоричної моделі – створення умов для навчання особистості, здатної успішно здійснювати професійну діяльність у сучасних умовах²³. Невідповідність кон'юнктури ринку освітніх послуг кон'юнктурі ринку трудових ресурсів вимагає нової організаційної форми взаємодії сфери освітніх послуг зі сферою виробництва, а також взаємодію освітніх установ з організаціями та підприємствами різних галузей і напрямів діяльності. Метою такої взаємодії є підготовка та підвищення кваліфікації кадрів для інноваційної діяльності.

Для позначення нової організаційної форми і з'явився новий термін «(інноваційний) освітній кластер». У праці М. Портера наведено аналіз освітнього кластера Массачусетса, лідерами якого є Массачусетський і Гарвардський університети, детально описано його роль в освітній сфері в країні, порівняно з іншими штатами (насамперед, з Каліфорнією) та іншими країнами, наведено концептуальну схему освітнього кластера³⁰.

У Європі активне проведення кластерної політики в освіті почалося в 1990-ті роки в період популяризації терміна «економічний кластер». У Великобританії, наприклад, з'явилася велика кількість медичних інноваційних освітніх кластерів. Такі кластери розглядаються як механізм, за допомогою якого теоретичні ідеї щодо вдосконалення охорони здоров'я проникають в медичну практику. Все це можливо тільки на основі тісної співпраці з університетами, місцевими органами влади, благодійними організаціями та приватними компаніями, які перебувають на передньому краї інноваційної практики²³. У Франції найбільш активно розвиваються кластери з удосконалення екосистем, які включають компанії, державні освітні установи та дослідницькі лабораторії. Вони позиціонують себе в міжнародному масштабі в найбільш просунутих і ключових технологічних секторах, і їх членство відкрито для зарубіжних фірм. У США вважають

²³ Соколова Е. И. Термин «образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогики [электронный ресурс] / Е. И. Соколова // Непрерывное образование: XXI век. — 2014. — Вып. 2(6). — Режим доступа : <http://11121.petsu.ru/journal/article.php?id=2371>

³⁰ Porter M. The Massachusetts Higher Education and Knowledge Cluster: The Microeconomics of Competitiveness / M. Porter, N. Ketelhohn, A. Artiganave, J. Kelly, M. Krasniqi, M. T. P. Gi, L. Zhang. — USA : Massachusetts Press, 2010. — P. 30.

перспективним розвиток міждисциплінарного підходу для створення спеціально інтегрованих екосистем, що допоможе зняти бар'єри, які уповільнюють інноваційні процеси в технологіях навчання. На рисунку показано ключові гравці в інноваційному освітньому кластері, взаємодія між дослідницькими (Research Partner(s)), освітніми (Education Partner(s)) та комерційними (Commercial Partner(s)) партнерами. При цьому освітній кластер характеризується такими інноваційними ознаками, як вихід в публічні інфраструктури, зворотний зв'язок з існуючими реаліями і наявність пілотних можливостей в освіті²⁸.

Наведемо деякі визначення освітнього кластера, знайдені в зарубіжних джерелах.

1. Освітній інноваційний кластер – це об'єднання представників галузі: зокрема, ВНЗ, науково-дослідних центрів, промисловості за допомогою створення локальних зон з певними преференціями, де всі учасники ланцюжка від початку розроблення до інноваційного готового продукту (наукові установи, маленькі інноваційні компанії, центри випробувань, центри колективного користування дорогим обладнанням, спеціалізовані сертифіковані лабораторії, вузи й центри навчання, які постачають потрібних саме цим компаніям фахівців, патентні контори) перебували б у постійній взаємодії²⁵.

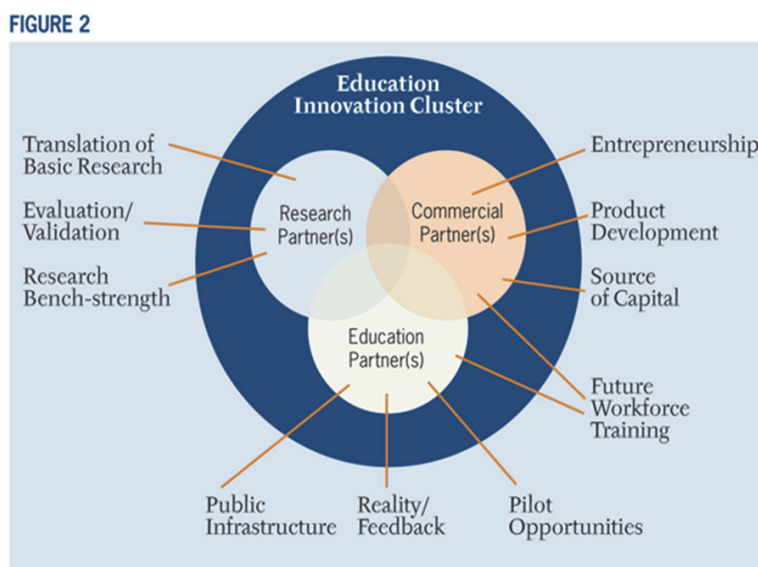

Рис. Взаємодія між дослідницькими, освітніми та комерційними партнерами в межах інноваційного освітнього кластера

2. Освітній кластер – система навчання, взаємонавчання та інструментів самонавчання в інноваційному ланцюжку *освіта – технології – виробництво*, заснована переважно на горизонтальних зв'язках усередині ланцюжка (побудова цілісної системи багаторівневої підготовки фахівців для підприємств на основі

²⁸ Education Innovation clusters [електронний ресурс]. — Режим доступу :

<http://www.educause.edu/ero/article/innovation-clusters-datapalooza-accelerating-innovation-educational-technology>

²⁵ Терешин Е. М. Современная дефиниция понятия «кластер» и подходы к формализации этого явления / Е. М. Терешин, В. М. Володин // Экономические науки. — 2010. — № 2(63). — С. 164–167.

інтеграції освітньої установи і підприємств-роботодавців, які забезпечують підвищення якості, скорочення термінів підготовки, закріплення випускників на підприємствах, створення гнучкої системи підвищення кваліфікації фахівців для підприємств з урахуванням поточних і прогнозних вимог виробництва)²⁰.

3. Освітній кластер — сукупність взаємопов'язаних установ професійної освіти, об'єднаних за галузевою ознакою і партнерськими відносинами з підприємствами галузі. Інтуїтивна відповідь — це кластер, де вузи відіграють головну роль (є ядром)¹⁵.

4. Під освітнім кластером розуміють «об'єднання роботодавця і освітніх установ за допомогою комплексу наскрізних програм»⁸.

Поняття «кластер» дуже часто вживається разом з прикметником «інноваційний», що підтверджує тезу про те, що кластери і кластерний підхід характерні, передусім, для інноваційної освіти, а освітні кластери є однією з форм організації інноваційного навчання. Кластерна форма організації забезпечує створення сукупного інноваційного продукту і підготовку висококваліфікованих фахівців, які володіють необхідними професійними компетенціями¹⁶.

Суть концепції освітніх кластерів полягає в об'єднанні під егідою провідного галузевого ВНЗ навчальних закладів початкової, середньої, професійної освіти, профільних шкіл, базових підприємств, основних замовників і споживачів. Є. Куценко зазначає, що головна відмінність освітнього кластера полягає не стільки в складі його учасників (до складу освітнього кластера можуть входити комерційні організації, органи державної влади, організації зі співробітництва), і не у провідній ролі ВНЗ (вони можуть бути ядром і звичайного кластера), а в тому специфічному продукті, який є результатом його діяльності. Якщо в автомобільному кластері головним продуктом є автомобіль, в хімічному — продукція хімічного виробництва, то в освітньому кластері головний продукт — це освітні послуги. Звісно ж, освітній кластер все ж таки націлений не стільки на створення освітніх послуг, скільки на навчання особистості, здатної до конкуренції в постійно мінливих умовах кон'юнктури ринку.

Нині кон'юнктура ринку освітніх послуг не відповідає кон'юктурі ринку трудових ресурсів і вимагає створення нових механізмів взаємодії сфери надання освітніх послуг зі сферою виробництва. При цьому важливо актуалізувати взаємодію освітніх установ з організаціями та підприємствами різних галузей і напрямів діяльності для просування нових технологій у виробництво і управління, а також з метою підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для інноваційної діяльності. Здавалося б, у цьому контексті термін «освітній кластер» і термін

²⁰ Растворцева С. Н. Идентификация и оценка региональных кластеров / С. Н. Растворцева, Н. А. Череповская // Экономика региона. — 2013. — № 4. — С. 123–133.

¹⁵ Куценко Е. Феномен образовательного кластера [электронный ресурс] / Е. Куценко. — Режим доступа : <http://evg-ko.livejournal.com/5992.html>

⁸ Анисцына Н. Н. Инновационный научно-образовательный кластер как способ организации инновационной деятельности в вузе / Н. Н. Анисцына // Креативная экономика. — 2010. — № 4(40). — С. 91–97.

¹⁶ Красикова Т. Ю. Формирование и развитие образовательного кластера как часть механизма интеграции вузовской науки в инновационную национальную систему [электронный ресурс] / Т. Ю. Красикова. — Режим доступа : <http://www.moluch.ru/conf/econ/archive/10/782/>

освіти, можна побачити процес упровадження принципів кластерних механізмів формування науково-освітнього кластера, для якого характерним є невисокий ступінь територіального взаємозв'язку його партнерських суб'єктів, тому що просторова організація кластера більшою мірою визначається специфікою організації та проведення науково-дослідної роботи й експериментів. Розроблення та упровадження кластерної концептуальної моделі взаємодії закладів післядипломної педагогічної освіти та інших суб'єктів освітньої, наукової та виробничої сфер в умовах науково-освітнього кластера сприятиме створенню необхідних передумов для підготовки нормативної, науково-методичної баз щодо кластерних механізмів взаємодії суб'єктів діяльності з надання та споживання освітніх послуг в умовах конкурентного середовища та його викликів. Очікуваними системними результатами використання кластерних технологій у системі післядипломної педагогічної освіти, на нашу думку, можуть бути підвищення рівня підготовки, спеціалізації, перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування фахівців, розвиток наукомістких послуг, широке впровадження новітніх наукових досліджень; підвищення доступності, якості й ефективності освітніх послуг, сформованість позитивної мотивації та ціннісно-смислових орієнтацій колективів навчальних закладів, науково-методичних установ на роботу у кластерних структурах, підготовка пропозицій щодо законодавчої бази про формування кластерних механізмів взаємодії закладів післядипломної педагогічної освіти та інших суб'єктів освітньої, наукової та виробничої сфер на засадах соціального партнерства як засобу забезпечення їх конкурентоспроможності тощо.

Очікуваними системними результатами використання кластерних механізмів в управлінні освітою, на нашу думку, можуть бути розроблення науково-методологічного, нормативно-правового підґрунтя розвитку механізмів державного управління освітою на основі кластерного підходу в умовах суспільних перетворень, підготовка пропозицій щодо законодавчої бази про формування кластерних механізмів взаємодії суб'єктів управління, освіти, науки та виробничої сфери в умовах децентралізації управління освітою. Синергетичний ефект такої суб'єктно-суб'єктної взаємодії в контексті утвердження громадянського суспільства виявиться, на нашу думку, в поліпшенні якості послуг публічного управління, зниженні витрат, пов'язаних з організацією управління, зменшенні потреб у розширенні структур органів виконавчої влади, оптимізує результати роботи державних органів за рахунок кращого використання кадрів, підвищення рівня управління без структурних змін^{17; 18}.

¹⁷ Любченко Н. В. Актуальність дослідження проблеми управління інноваційним розвитком закладів післядипломної педагогічної освіти на основі кластерного підходу [електронний ресурс] / Н. В. Любченко // «Science Rise». — 2015. — Т. 6. — № 5(11). — С. 20–25. — Режим доступу : <http://journals.urau.ua/sciencerrise/article/view/44556>

¹⁸ Любченко Н. В. Управлінський аспект дисемінації інноваційного досвіду діяльності навчальних закладів і органів управління освітою на основі кластерного підходу / Н. В. Любченко // Сучасні проблеми державного управління в умовах системних змін : зб. наук. пр. Донецького держ. ун-ту управління. — Маріуполь : ДонДУУ, 2015. — Т. XVI. — Вип. 29. — С. 45–55.

Висновки

Отже, проаналізувавши наукові джерела зарубіжних і вітчизняних дослідників, ми вважаємо, що потенціал (англ. *Potential* – можливості, що можуть бути використані) кластерних механізмів можна розглядати як інтегроване поєднання їх структуроутворювальних складових з природно-ресурсними, інвестиційними, інноваційними, інфраструктурними можливостями території для забезпечення ефективного використання її економічного простору на засадах сталого розвитку в умовах суспільних трансформаційних змін. Ми підтримуємо висновки розглянутих досліджень про те, що застосування потенціалу кластерних механізмів у процесі кластерної інтеграції суб'єктів освіти, науки і виробничої сфери в управлінні освітою в умовах децентралізації влади, розвитку громадянського суспільства сприятиме національному та регіональному інноваційному розвитку, підвищенню конкурентоспроможності економіки та якості життя громадян. Однак дисемінація світового досвіду застосування кластерного підходу до будь-якої сфери діяльності має бути обґрунтованою і виваженою. Як зазначається у Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, підготовленій НАПН України до 25-річчя незалежності України, «новий виток розвитку української освіти повинен мати належне наукове обґрунтування змін. Серед уроків двадцятип'ятиріччя — державна освітня політика повинна бути полісуб'єктною, діяльною, системною, послідовною, науково обґрунтованою, міжнародно узгодженою. Вона покликана змінювати ставлення суспільства до освіти та її наукового супроводу з огляду на перспективу реформування освітньої сфери, як того вимагають євроінтеграційні та глобалізаційні виклики ХХІ ст., дослідницько-інноваційний характер цивілізаційного поступу, культурно-історичні, суспільно-політичні, соціально-економічні та науково-технологічні процеси в українському суспільстві»⁷.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

На нашу думку, актуальними сьогодні є дослідження теоретичних і методичних засад застосування кластерних механізмів (системи цілей, функцій, методів, принципів та інструментів) в освіті і в управлінні освітньою галуззю, які сприятимуть розробленню законодавчої, науково-практичної баз формування освітніх кластерних структур, діяльність яких спрямовуватиметься на підвищення конкурентоспроможності соціально-економічних систем.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 34 [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

⁷ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні [електронний ресурс] / Нац. акад. пед. наук України; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови); за заг. ред. В. Г. Кременя. — К.: Пед. думка, 2016. — 448 с. — (До 25-річчя незалежності України). — Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/166230/1/nac%20dopovid%202016.indd%20small.pdf>

2. Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (ред. станом на 13.01.2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 13, ст. 91.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777 «Про затвердження Положення про освітній округ» (зі змінами) [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/777-2010-%D0%BF/para%208#n8>

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

5. Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>

6. Методичні рекомендації з розроблення положення про структурний підрозділ освіти виконавчого органу об'єднаної територіальної громади [електронний ресурс] // Лист МОН України від 30 грудня 2015 р. № 1/9-633. — Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/49450/>

7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні [електронний ресурс] / Нац. акад. пед. наук України ; редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови) ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — К. : Пед. думка, 2016. — 448 с. — (До 25-річчя незалежності України). — Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/166230/1/nac%20dopovid%202016.indd%20small.pdf>

8. Анисцына Н. Н. Инновационный научно-образовательный кластер как способ организации инновационной деятельности в вузе / Н. Н. Анисцына // Креативная экономика. — 2010. — № 4(40). — С. 91–97.

9. Безвушко Є. Кластери та їх роль у відродженні економіки Поділля / Є. Безвушко // Перспективні дослідження. — 1999. — № 2. — С. 17–23.

10. Буйлин А. Кластер, хто ты? [електронний ресурс] / А. Буйлин. — Режим доступу : <http://avbuilin.wordpress.com/2011/04/30/>

11. Бутко М. П. Методологічні аспекти кластеризації промислового комплексу регіону [електронний ресурс] / М. П. Бутко, Г. М. Самійленко. — Режим доступу : http://www.economy.in.ua/pdf/2_2010/12.pdf

12. Войнаренко М. Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. — 2000. — № 1. — С. 12–15.

13. Ковальова Ю. М. Кластер як новий інструмент модернізації економіки / Ю. М. Ковальова // Схід. — 2007. — № 5(83). — С. 9–13.

14. Ковальчук В. А. Сутність поняття кластерного механізму [електронний ресурс] / В. А. Ковальчук // Економічний вісник Донбасу: науковий журнал. — Донецьк : Альма-матер. — 2013. — № 3(33). — С. 202–206. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2013_3_28pdf

15. Куценко Е. Феномен образовательного кластера [электронный ресурс] / Е. Куценко. — Режим доступа : <http://evg-ko.livejournal.com/5992.html>
16. Красикова Т. Ю. Формирование и развитие образовательного кластера как часть механизма интеграции вузовской науки в инновационную национальную систему [электронный ресурс] / Т. Ю. Красикова. — Режим доступа : <http://www.moluch.ru/conf/econ/archive/10/782/>
17. Любченко Н. В. Актуальність дослідження проблеми управління інноваційним розвитком закладів післядипломної педагогічної освіти на основі кластерного підходу [електронний ресурс] / Н. В. Любченко // «Science Rise». — 2015. — Т. 6. — № 5(11). — С. 20–25. — Режим доступа : <http://journals.uran.ua/sciencerise/article/view/44556>
18. Любченко Н. В. Управлінський аспект дисемінації інноваційного досвіду діяльності навчальних закладів і органів управління освітою на основі кластерного підходу / Н. В. Любченко // Сучасні проблеми державного управління в умовах системних змін : зб. наук. пр. Донецького держ. ун-ту управління. — Маріуполь : ДонДУУ, 2015. — Т. XVI. — Вип. 29. — С. 45–55.
19. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер. — М. : Международные отношения, 1993. — 896 с.
20. Растворцева С. Н. Идентификация и оценка региональных кластеров С. Н. Растворцева, Н. А. Череповская // Экономика региона. — 2013. — № 4. — С. 123–133.
21. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці : монографія / С. І. Соколенко. — К. : Логос, 2004. — 848 с.
22. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: укр. контекст / С. И. Соколенко. — К. : Логос, 2002. — 646 с.
23. Соколова Е. И. Термин «образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогики [электронный ресурс] / Е. И. Соколова // Непрерывное образование: XXI век. — 2014. — Вып. 2(6). — Режим доступа : <http://lll21.petrstu.ru/journal/article.php?id=2371>
24. Тарасенко Н. Децентралізація освіти в Україні: плани, проблеми, перспективи [електронний ресурс] / Н. Тарасенко. — Режим доступа : <http://адмреф.сіаз.укр/160-detsentralizatsiya-osviti-v-ukrajini-plani-problemi-perspektivi-2.html>
25. Терешин Е. М. Современная дефиниция понятия «кластер» и подходы к формализации этого явления / Е. М. Терешин, В. М. Володин // Экономические науки. — 2010. — № 2(63). — С. 164 – 167.
26. Федорова В. Г. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «кластер» [електронний ресурс] / В. Г. Федорова. — Режим доступа : <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=704>
27. Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання / В. Чужиков // Вісник української академії державного управління. — 2001. — № 4. — С. 160–167.

28. Education Innovation clusters [электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.educause.edu/ero/article/innovation-clusters-datapalooza-accelerating-innovation-educational-technology>

29. Merriam-Webster. [электронный ресурс]. — Режим доступа : Online <http://www.merriam-webster.com/dictionary/cluster>

30. Porter M. The Massachusetts Higher Education and Knowledge Cluster: The Microeconomics of Competitiveness / M. Porter, N. Ketelhohn, A. Artiganave, J. Kelly, M. Krasniqi, M. T. P. Gi, L. Zhang. — USA : Massachusetts Press, 2010. — P. 30.

Nadiia Liubchenko

TIME MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN THE ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF THE HEAD OF EDUCATION INSTITUTION

The article covers the aspects of increasing interest of foreign and domestic researchers to the problem of cluster philosophy as a reserve and a factor of economic modernization, activation of innovative activity, increasing competitiveness of territories in conditions of transition to a model of society with socially oriented economy market and developed democracy. The views of modern researchers on the essential characteristics of the concepts of «cluster», «cluster mechanism», «educational cluster», «academic and educational cluster» are analysed in the article.

For example, the University of Educational Management reveals the author's view of academic and educational cluster as a form of cluster integration of subjects of education, science and production sphere, the cluster forming core of which is University.

The relevance of use of cluster potential mechanisms in the administration of education in terms of authority's decentralization, strengthening of civil society, defined by the National Strategy for Civil Society Development in Ukraine in 2016–2020, is substantiated in the article.

Development of academic and methodological, legal basis of mechanisms of educational public administration based on the cluster approach in terms of social transformations, development of proposals as for legal framework for cluster formation mechanisms of interaction of subjects of management, education, science and production sphere in terms of educational management decentralization is determined as expected systemic results of their application.